

Institut del Teatre

La vesita

de Joan Ferrandis d'Herèdia

Edició a cura de Francesc Massip

Repertori Teatral Català

Presentació general

La Vesita o *Coloquio en el qual se remeda el uso, trato y pláticas que las damas en Valencia acostumbran a hazer y tener en las visitas que se hazen unas a otras* és l'única peça teatral del poeta i noble valencià Joan Ferrandis d'Herèdia (c. 1480-1549) que va estrenar, abans de 1525, al Palau de l'Arquebisbe on residia la virreina de València Germana de Foix, vídua de Ferran el Catòlic, i el seu segon marit el marquès de Brandenburg-Ansbach, a la boda dels quals (1519) fa referència l'inici de la peça. Es va tornar a representar, amb una nova introducció, a principis de 1541 al Palau del Real de València davant del duc de Calàbria, tercer marit i vidu de Germana, i la seva nova esposa Mencía de Mendoza, marquesa del Cenete.

Ferrandis d'Herèdia, poeta àulic enginyós i satíric, amb un punt de cinisme i una afilada tendència pels jocs d'equívocs i les agudeses conceptuals, va saber reflectir amb vivacitat i veritat la crònica menuda del seu entorn.

Es tracta d'una peça relativament breu i fonamentalment bilingüe: d'uns 1043 versos, dels quals 347 són en català i 660 en castellà —a més de 36 versos en portuguès—, en la que participen 15 personatges, més els cinc cavallers anònims que al final emeten un desafiament per al torneig de cloenda. Cal dir que els personatges són els mateixos cortesans o porten intencionadament els seus mateixos noms: la Senyora amfitriona de la visita figura que és ni més ni menys que Hierònima Beneito i Carroç Pardo de la Casta, que s'havia casat amb l'autor de la peça, Joan Ferrandis, home agut i mordaç que —com el descriu el seu amic i contrincant literari Lluís del Milà— solia anar a mata-degolla amb la seva dona, qui responia al marit amb semblants causticitats i li retreia les seves continuades infidelitats. Aquesta sagacitat i sentit de l'humor de Hierònima Beneito, que coneixem substancialment per la recreació literària d'*El Cortesano* de Milà, es reflecteix també en la farsa i constitueix l'element més destacat de la peça. Ella protagonitza les escenes més vives i afortunades, sobretot a la primera part de l'obra, on predomina el català, així com en la nova introducció que és un hàbil exercici d'esgrima dialèctica amb el personatge del seu marit. Són escenes que ofereixen més d'un punt de contacte amb la poesia satírica valenciana de finals del segle anterior —no debades l'autor va conèixer i tractar els poetes de la generació de Joan Gasull i Bernat Fenollar—, i hi ressonen ecos de l'ambient d'intimitat femenina propi de *Lo somni de Joan Joan* (1496-1497), però sense arribar a les escabroses audàcies del *Col·loqui de Dames* (c. 1483).

El castellà predomina quan s'incorporen a la visita d'alta societat els personatges masculins, molt menys ben caracteritzats que les seves col·legues femenines, i que utilitzen una llengua força més rígida, artificiosa i convencional que el fresc i expressiu valencià de les dames, excepció feta del vivaç castellà del servei. La dualitat lingüística articula també la dualitat argumental: el català és utilitzat majorment en l'àmbit i en els assumptes més privats, més lliures i espontanis, mentre que es recorre al castellà per als episodis més públics i oficials.

La peça adquireix una configuració més madura en la segona versió, de 1541, quan la nova introducció enllaça perfectament amb la primera part pel seu to domèstic. Es tracta d'un episodi metateatral en la mesura que presenta la protagonista acompanyant el marit, és a dir, l'autor de *La visita*, de camí cap a palau per sol·licitar permís al duc de Calàbria per tal de dur a terme la representació de la peça, i posant-se d'acord (ells que, suposadament, sempre anaven a la grenya) sobre les qüestions protocol·làries que exigeix l'etiqueta àulica: el tipus d'acatament, genuflexions i salutacions, el comportament del perfecte cortesà, etc., amb consideracions no exemptes d'ironia. Hi ha tot un joc especular de Joan Ferrandis presentant-se alhora com a personatge i com a autor i mostrant a Hierònima com a protagonista de l'obra i alhora com la seva esposa. Hem d'insistir en el fet que, com en tot el teatre àulic de l'època, eren ells mateixos els qui representaven la farsa, juntament amb els seus amics i servents fent de tals. No de bades de la primera a la segona versió canvien fins a quatre personatges, d'acord amb els cortesans que freqüentaven el palau en una i altra ocasió. A continuació, arribats al Real, Ferrandis aprofita la petició al duc per treure punta a la rànica i desavinguda relació marital amb la seva senyora, en un intercanvi de burles i malícies enginyoses, sempre corteses, que s'inscriuen en el subgènere dels anomenats «fàstics d' enamorats», bé que en la franja alta i refinada. Refregues matrimonials o baralla entre sexes, particularment entre dones joves i homes grans, que havia esclatat amb tota plenitud a finals del xv a *El procés de les olives* i *Lo Somni de Joan Joan*, i que havia originat peces dramàtiques populars com el *Ball de Dames i Vells* documentat a Tarragona ja el 1514 i que ha perviscut fins als nostres dies. Són, doncs, temes adequats per festejar irònicament unes noces, una forma d'avisar els nuvis dels perills de la convivència, amb demesies quotidianes com el duel dialèctic de la nova introducció, l'enutjosa costum femenina de fer-se visites i la no menys fastidiosa i persistent pràctica masculina del torneig i la justa, amb la qual solia concloure tota festivitat que es preués. A «suportar»

aquests petits incordis s'exposen, doncs, els cònjuges. Uns nuvis que incorrien en matrimoni per segona vegada, des de la viduïtat: primer va ser Germana de Foix, vídua del Catòlic, que es casava per segona vegada; després, el duc de Calàbria, vidu de la reina Germana, i Mencía de Mendoza, vídua d'Enrique de Nassau. Un fet aquest que se celebrava, fins a èpoques recents i en la tradició folklòrica europea, amb l'esquellotada o «charivari», amonestació en clau humorística per allò que es considerava un atemptat contra l'equilibri social del grup, en la mesura que casar-se en segones núpcies suposava reduir les possibilitats d'aparellament als membres fadrins d'un col·lectiu. Era, en fi, un acte de sanció ritual que es realitzava a través de la comicitat grupal i que, entre altres accions punitives contra la parella, podia incloure representacions farsesques.

Hem de tenir en compte a *La Vesita* aquestes ressonàncies del riure comunitari i tirànic que s'exercia contra decisions individuals considerades una desviació dels valors i de les normes establertes. Això a part, el matrimoni en si, com un dels moments crítics en el decurs de la vida humana, comportava un ritus de passatge susceptible de recolzar-se en peces de caràcter paròdic caracteritzades per la sal grossa i la conversa pujada de to. Pensem que, en un context similar, es va escriure i representar, setanta anys després, *El somni d'una nit d'estiu* de Shakespeare, comèdia estrenada amb motiu de les festes nupcials d'una esplendorosa comtessa vídua, la mare de l'Earl of Southampton, en una escenificació en la qual tots es coneixien, tant a l'escenari com a la platea, carregada, doncs, com *La vesita*, d'al·lusions a persones i fets del moment que es fan difícils de desxifrar perquè no en posseïm totes les claus. És possible que una i altra obra es representessin per a les festes de maig com insinua la ficció del *Somni* i la calor que afecta Maria —Lucrècia en la versió d'abans de 1525— en dirigir-se a la reunió valenciana i que la fa arribar sufocada. Una i altra obra també vénen caracteritzades perquè el diàleg està trufat de música, cançons i danses, en el nostre cas, el contrapàs, l'alemanya o els villancets i glosses, en concordança amb la *masque* o mascarada de les corts italianes, angleses o franceses.

Per tant, a *La vesita* tot passa en un privat *hortus conclusus*, un món àulic meliquista i hermètic en què actors, personatges i públic comparteixen idèntiques coordenades fins arribar a confondre's. I és que a l'espectador cortesà li agrada de veure's reflectit en la representació que s'integra en els rituals de la vida quotidiana de palau.

El moll de l'os o línia de força de la peça el constitueix la franca verboricitat de la Senyora que es queixa sobre el maleït costum femení de fer-se visites, i es neguiteja davant la imminència de la recepció fins al punt de renyar un servei d'origen castellà molt carregat d'ínfules. Això dona peu a l'autor a confrontar les diferències de comportament entre València i Castella, un assumpte que estava a flor de pell en una època on la castellanització de l'alta societat valenciana havia començat el seu ràpid i imparable procés des de la mort del Catòlic sense successió masculina (1516) i havent fracassat la seva idea d'imperi confederat, cosa que deixava la Corona d'Aragó en mans del creixent exclusivisme castellà encoratjat per Nebrija, i extremat pels ideòlegs de l'imperi.

El passatge més celebrat de *La vesita* és la preparació de l'engalanament de la Senyora, en una deliciosa escena de tocador on s'inventarien tant els estris com els productes utilitzats en l'època per maquillar-se. A banda de les peces d'ornament per empolainar-se (barret, collaret, guants i ventall) es detallen els ingredients per a un bon afeit. Després de depilar-se i netejar-se bé la pell, calia procedir a una imprimació de fons blanca, perquè en la blancor cutània es xifrava el llinatge —només la dona de classe baixa no podia evitar que el sol li fes fosca la pell, a les antípodes de la moda hodierna—, sobre la qual calia afegir el coloret, particularment a les galtes. Els ulls s'alcofollaven, és a dir es decoraven amb un polsim molt fi d'antimoni o galena, clar precedent del llapis d'ulls o *kohl*; les dents s'emblanquien amb pólvores i les mans se suavitzaven amb ungüents. Tot això atorgava a la dona un aspecte paorós, almenys per al viatger alemany Jeroni Münzer que, el 1494, visitava València i s'escandalitzava perquè les ciutadanes, diu, pecaven d'un «excés de gallardia, ja que van molt escotades i es pinten la cara i fan servir afaits i perfums».

Tot i que els diàlegs entre Senyora i minyones no són cap model de finor, tampoc cauen mai en la grolleria, i la hilaritat procedeix de la franquesa de la primera i l'orgullosa insolència de les segones. La veritat és que la familiaritat del to de la primera part de *La vesita* contrasta vivament amb els jocs de cortesia de la segona, intencionada contramarca que l'autor ha amplificat situant l'espontaneïtat verbal en el nucli més privat enfront de l'afectada exhibició de bones maneres en les seqüències més públiques. Quan arriben i conversen les dames de l'alta societat, assistim, per exemple, a un dels diàlegs més fins i subtils de la peça, tant per la seva gairebé imperceptible sàtira contra la hipocresia, l'afectació i la banalitat

del convencionalisme social, com pels irònics sobreentesos que les dames es dirigeixen mútuament amb les típiques preguntes sobre la salut que, lluny de respondre a un interès sincer, són presidides per l'afany d'exhibicionisme de cadascuna, i tot això ple de dobles intencions implícites. Expressar les malalties era una manera de fer-se la interessant, de distingir-se segons les convencions i, especialment, d'activar la conversa. Comportaments de tall aristocràtic que la burgesia vuit i noucentista encara mantindrà, com ironitza Josep Pla al *Quadern gris* quan assegura que «marejar-se és considerat un símptoma de delicadesa i de qualitat de sentiments. La salut plena i normal, la vitalitat franca, és tinguda per una grolleria que s'ha de deixar per al poble, per a la plebs», i encara més, «per a tenir possibilitats de conversa abundant només cal tenir poca salut, esdevenir una persona una mica desgraciada».

Cal considerar, en última instància, que entre els remeis proposats pels metges per curar certs mals com la malenconia (la «melerchia» de què es queixa Dª Maria en el vers 642) hi havia «les distraccions com música i comèdies, i la bona conversa».

La música, el ball i els jocs compareixen com a elements cardinals del context festiu en què s'inscriu la nostra peça. Primer es proposen jugar «al desvarío» (v. 702), que podria referir-se al que avui anomenem «joc dels disbarats», bé que aquí especialitzat en amors. A continuació s'esmenta el joc de «les veritats» (v. 703), que declinen jugar perquè ningú vol sentir-les, un altre passatemps nobiliari basat en l'enginy i en el domini de la paraula i del doble sentit, és a dir, no dir tota la veritat però sense mentir... Finalment opten pel joc de «les meravelles», un entreteniment de moda consistent en un joc de frases oportunes i agudes fetes a partir del verb *maravillarse*: cadascú havia d'explicar què el meravellava, amb rèpliques carregades d'enginy i dobles sentits. El «joc de les meravelles» és un delicat exercici d'enginy cortesà tan del gust d'aquell context valencià, com no es cansa de proclamar Lluís del Milà en el seu *Cortesano*, on el refinament consistia a saber burlar «a manera de palacio», és a dir, «que el burlado quede contento del burlador», ja que no només es fa sense ofendre, ans fins i tot afalagant la víctima de la broma, «que de reyes es, burlando, hacer mercedes». O, com es diu en un altre lloc, «no es mofadora la risa que al reprendido mejora», ja que «el hombre que es muy de hecho, de burlas saca provecho» (MILÀ, 2001 [1561], p. 178, 447, 357 i 362).

Un altre entreteniment que s'incorpora a la peça és el cant, en el qual els cortesans s'hi esforcen: aprofiten tornades de la lírica tradicional,

els hi donen nous matisos i els glossen amb acerades cobles originals, un procediment molt característic del teatre renaixentista de Gil Vicente o Torres Naharro i que Ferrandis d'Herèdia practica sovint també en la seva producció poètica (MASSIP; KOVÁCS, 2007). Al cant hi segueixen les danses, imprescindibles en qualsevol entreteniment cortesà. La senyora que rep proposa «andar» un «contrapàs», pel que sembla una derivació de la «baxa dança» (dansa cortesana per excel·lència en l'època), tot i que anys enrere no havia de ser tan distingida, atès que Vicent Ferrer s'hi referia per designar la dansa diabòlica de Salomé. Davant de la poca perícia que Maria manifesta tenir del «contrapàs», s'acaba ballant «una Alamanya», potser semblant a la que, mig segle després, descriu Thoinot Arbeau en el seva *Orchésographie* (1589, fol. 67): «portant una damisel·la per la mà, altres parelles podran seguir-vos, i dansareu tots junts, anant endavant i retrogradant quan us plagui, per mesura binària, tres passos o una grua o peu enlaire sense salt [...] I quan haureu arribat al cap de la sala, podreu dansar voltant, sense deixar la vostra damisel·la. Els altres dansaires que us seguiran faran això mateix. I quan els sonadors cessaran aquesta primera part, cadascú s'aturarà i conversarà amb la seva damisel·la, i, quant a la segona part, recomençareu com abans. En arribar a la tercera part, la dansareu per la mateixa mesura binària més lleugera i apressada i amb els mateixos passos, tot afegint-hi petits salts com en la Correnta» (PUJOL-AMADES, 1936, p. 5).

En fi, que la comèdia respira una elegància aristocràtica i un refinament que, tot i la frívola artificiositat en què sovint cau, resulta d'un intens dramatisme, particularment recolzat en la dimensió verbal. L'autor acobla les dues tradicions literàries coexistents a la ciutat del Túria a finals del segle xv, l'aristocràtica de tall classicista que encarnava el cercle de Roís de Corella, i la burgesa d'estil realista, sorneguer i moralitzador dels autors de l'anomenat *Cançonet satírich valencià*, com es posa en evidència a *La vesita*.

Fitxa de lectura

Autor

JOAN FERRANDIS D'HERÈDIA (c. 1480-1549)

Títol

La vesita (c. 1525)

Manuscrit

Ms. 2050 de la Biblioteca de Catalunya, Barcelona (Col·lecció teatral Artur Sedó): *Las obras del egregio cavallero y exçelente poeta Don Joan Fernández d'Eredia, señor de la baronia de Andilla, con suma diligencia copiladas, corregidas y puestas en horden.* 1555.

Edició

Las obras de don Juan Fernández de Heredia, assí temporales como espirituales. València: Joan Mey, 1562.

Edició parcial (parts catalanes): Romeu, 1962, II, p. 51-91.

Representació moderna: Barcelona, Saló del Tinell, 13 novembre 1967. Figurins: Francesc Albors. Luminotècnia: Antoni Bachs Torné. Direcció musical: Enric Gispert (Ars Musicae). Coreografia i moviment escènic: David Gil. Direcció general: Josep Romeu i Figueras.

Personatges 1525 / 1541

Cavallers i dames: Fernàndez / D. Joan, Rodrigo / D. Francisco, Miguel / D. Miguel, Alonso / D. Pedro, Portugués / Portugués, Senyora / Dª Hierònima, Beatriu / Dª Beatriu, Maria / Dª Maria, Lucrecia / Dª Catalina, Anna / Dª Angela.

Servei: Joanillo (patge), Guzman (ama), Catalina (criada), Mossèn Joan, Rei d'Armes.

Gènere

Comèdia cortesana.

Temàtica-sinopsi

Comèdia d'entreteniment aristocràtic que posa en escena les picabaralles de capçal d'un matrimoni poc avingut associats al mateix autor Joan Ferrandis i la seva esposa Jerònima Beneito; els preparatius d'una visita de dames on l'amfitriona Jerònima

prova d'empolainar-se mentre renya el servei (ama i criada castellanes i llenguerudes) i la visita pròpiament dita on dames i cavallers conversen, juguen, canten i dansen, culminada amb un desafiament i torneig cavalleresc.

Espais

Domicili privat (rebedor, tocador i sala de visites), carrer davant de Palau, Palau del Real.

Bibliografia bàsica

- ALMELA Y VIVES, Francesc. *El duc de Calàbria i la seua cort*. València: Sicania, 1958.
- BARTRA, Roger. *Transgresión y melancolía en el México colonial*. Mèxic: UNAM, 2015.
- BROCH, Àlex (dir.). *Història de la Literatura Catalana*, vol. 4 (Literatura Moderna). Barcelona: Ajuntament de Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Editorial Barcino, 2017, p. 116-120.
- FERRERES, Rafael (ed.). *Juan Fernández de Heredia: Obras*. Madrid: Espasa Calpe, 1955.
- FUSTER, Joan. *Llibres i problemes del Renaixement*. Barcelona: Institut de Filologia Valenciana: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989.
- MARTÍNEZ ROMERO, Tomàs. *La literatura profana antiga i el Cançoner satíric valencià*. Montcada i Reixach: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010.
- MASSIP, Francesc. *Història del Teatre Català*, vol. 1: *Dels orígens a 1800*. Tarragona: Arola editors, 2007.
- MASSIP, F.; KOVÁCS, Lenke. «L'espill i la carn: amor i sexe en dos poemes catalans de Joan Ferrandis d'Herèdia». A: *El (re)descobriment de l'edat moderna*. Barcelona: PAM-UB, 2007, p. 505-514.
- MASSIP, F.; SIMÓ, Ramon (eds.). «Lo Canonge Ester convida-festes». A: *El teatre durant l'edat mitjana i el Renaixement*. Barcelona: Edicions de la Universitat, 1986, p. 247-297.
- MILÀ, Lluís del. *Libro intitulado El Cortesano* [València: Casa de Ioan de Arcos, 1561], edició de Vicent J. Escartí. 2 volums. València: Biblioteca Valenciana, Ajuntament de València: Universitat de València, 2001.
- PUJOL, Francesc; AMADES, Joan. *Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors*. Barcelona: Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera, 1936.
- RAMÍREZ Y MOLAS, Pere. «La gràcia del teatre bilingüe». Dins: *El teatre popular a l'Edat Mitjana i al Renaixement*. Barcelona: Institut del Teatre, 1999, p. 331-341.
- ROMEU I FIGUERAS, Josep (ed.). *Teatre profà*. 2 volums. Barcelona: Barcino, 1962. (Els Nostres Clàssics)

ROMEU I FIGUERAS, Josep (ed.). *Assaigs de literatura valenciana del Renaixement*. Alacant: Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana; Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 1999.

ROMEU I FIGUERAS, Josep (ed.). *Teatre medieval en escena. Representacions de teatre medieval i renaixentista (1961-1969)*. Edició a cura de Francesc Massip. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2017, p. 92-101.

La vesita

PERSONATGES

FERNÀNDEZ / D. JOAN	JOANILLO (PAGE)
RODRIGO / D. FRANCISCO	GUZMANA
MIGUEL / D. MIGUEL	MOSSÈN JOAN
ALONSO / D. PEDRO	REI DE ARMAS
PORTUGUÉS / PORTUGUÉS	
SENYORA / D ^a HIERÒNIMA	
BEATRIU / D ^a BEATRIU	
MARIA / D ^a MARIA	
LUCRECIA / D ^a CATALINA	
ANNA / D ^a ANGELA	

Text establert segons el manuscrit més antic
per Francesc Massip¹

*La farsa de don Joan Fernández de Heredia llamada La Vesita porque trata el orden que se tiene en visitarse las damas de Valencia, y es de notar que la hizo en vida de la Reyna Germana, siendo casada con el marqués de Brandanburg; y después, a ruegos del Duque de Calabria quando se casó con la marquesa de Cenete, para representalla añadió este diálogo primero en el qual son interlocutores el mesmo don Joan y su muger doña Hierònima.*²

1 Hem regularitzat l'ortografia i la puntuació, i hem resolt les aglutinacions i el·lisions vocàliques, respectant, però, les particularitats fonètiques.

2 *La Duquesa de Calabria quiso ver representar este Colloquio, y hubo de hacer otro principio, en el qual don Iuan Fernández y su muger van al Duque de Calabria a pedirle la casa prestada para representar La Visita, y en su colloquio remedan a un cavallero y una señora muy vecinos suyos. Introdúcense don Iuan Fernández, Señora, Page, Guzman. Edició: Las obras de don Juan Fernández de Heredia, así temporales como espirituales. Valencia: Joan Mey, 1562.*

Diga dona Hierònima:

Dª HIERÒNIMA

Bé serà que ens concertem:
quan nos vejam en presència
de tant reial excel·lència,
¿quin acatament farem?
Havem-nos d'agenollar? 5

D. JOAN

Sí, y pedilles las manos,
aunque ellos son tan humanos
que a nadie las suelen dar.

Dª HIERÒNIMA

¿Lo mateix haurem de fer
amb les senyores Infantes? 10

D. JOAN

Después desto, que esto es antes,
baste, no es más menester.

Dª HIERÒNIMA

No em tingau, des d'ara us dic,
sinó poc agenollada,
que en pensar-ho estic cansada. 15
Què faré, si molt ho estic?
Digau-me com jo em siuré.
Dar-vos han a vós cadira?

D. JOAN

Como el Duque en todo mira,
mandará que se me dé. 20
Nunca se descuida en nada,
ni puede errar aunque quiera;
necedad es quien espera
dél ni della cosa errada.
De la fortuna me espanto, 25
tender en ella su rienda,
más en persona que hacienda
por do mereciese tanto.

Dª HIERÒNIMA

Per cert, gran muller ha pres,
per tot i en tot molt complida. 30

D. JOAN

Ya veis que hinche la medida
al Duque siendo quien es.
El mundo ande y trabuque
que, aunque no tuviese nada,
con una capa y espada 35
más rey que duque es el Duque.
Voime, si no os sabe mal.

Dª HIERÒNIMA

Sí, guardau no es perda el dia!

D. JOAN

Con vós, ganalle sería,
mas tengo de ir al Real. 40

Dª HIERÒNIMA

Quin real? Preniu gran erra,
que no és diner on anau;
més terror que això tirau;
no us alçau dos dits de terra.³

D. JOAN

Mujer de palacio estáis. 45

Dª HIERÒNIMA

Hoc, vós, que nunca n'eixiu.
Jo us llave, i perd lo lleixiu.⁴

3 L'ambivalència de «Real» permet la ironia perquè aquí es pren la paraula com a moneda, tement una de les acostumades aventures de D. Joan. La indirecta de Hierònima al seu marit tindrà a veure amb la que Gilot llença a *El Cortesano*: «Y la senyora dona Hierònima lo contrabaix, puix son marit va tostemps baix en amors, que pijor és que dolor de mal francés, baix amor en cavallers». Més endavant tornen a mencionar-se els «gustos baxos [de Joan Fernández i de son germà], que no son sino de cortesanos de ramerar cortesanar» (Milà, 2001, p. 209 i 242).

4 Refrany ben viu: «Qui renta es cap a s'ase, perd es temps i es lleixiu» (DCVB), que significa la dificultat de persuadir o de fer reflexionar als estúpids. Eiximenis escrivia: «Qui lava lo cap a l'ase, perd l'aygua y lo sabó» i «Servir a fembra vil es perdre el lexiu y lavar lo cap a l'ase» (*Sapienciari. Proverbis e dits vulgars trets de les obres de Fra Francesc Eiximenis*, per An-

D. JOAN

¡Paso ya, que os desmandáis!

Dª HIERÒNIMA

Doncs, digau, on anireu?
A parlar ab sa Excellència?

50

D. JOAN

Sí, si vos me dais licencia.

Dª HIERÒNIMA

Anau, que nunca en torneu!

Vase don Joan cantando

D. JOAN

*Irme quiero a las ermitas
del amor
[a] hacerme fraile menor*

55

No hay religión, según vengo,
por muy estrecha que fuese,
que en ella no me metiese
por salir de la que tengo.

No hay casado arrepentido
como yo, ni puede ser;
que otros casan con mujer
mas yo casé con marido.

60

Dios que me libre y me vala
de pena; que da más pena
la braveza de la buena,
que la maldad de la mala.

65

Quiero volver a escuchar
mi mujer desde la puerta.

¿Oís, qué cosa es tan cierta?
¡Qué toscas que echa la mar!

70

toni Bulbena e Tusell, Barcelona: Llibreria Joan Batlle 1900). Francesc de la Via, per la seva banda, al *Libre de Fra Bernat* (c. 1415): «—Mossènyer, volets perdre el llexiu! | Anats a casa, | e fets llavar lo cap a l'ase». (Arseni Pacheco (ed.), *Blandín de Cornualla i altres narracions en vers dels segles XIV i XV*. Barcelona: Edicions 62: La Caixa, 1992, p. 271 [MOLC; 96]). Aquí Hierònima substitueix l'ase pel seu espòs i la seva honra.

¡Moços! ¡Ah, moços! ¿Dó estáis?
¿Dormís, o qué estáis haciendo?

PAGE

Temblar más que estar durmiendo,
y aun vós quando lo sepáis. 75

D. JOAN

¿Qué dices, manos de estopa?
Dame una ropa, rapaz.

PAGE

¿Ropa pide? Pida paz,
que cumple más que la ropa.

D. JOAN

Di, ¿qué mundo hay por allá? 80
¡La forrada pido, loco!

PAGE

Y aun de malla sería poco
según mi Señora está.

D. JOAN

Joanillo, dime, así goces,
¿de qué grita tu Señora? 85

PAGE

Pues flautado daba agora
la mixtura de sus voces.
Da gritos tan sin paciencia
que las paredes derriba.

D. JOAN

No creo en tal si subo arriba 90
aunque me diesen Valencia.
Si por dicha se desbrava
y pregunta dónde estoy,
dí que vine y que me voy
porque sentí que gritaba. 95

*Irme quiero a las ermitas
del amor
[a] hacerme fraile menor.*

Dª HIERÒNIMA

Com se'n va cantant, Gusmana!

No sentiu com va cantant? 100

I io, que reste plorant,

no ho faré, com só cristiana!

Cantem i prengam plaer,

puix que mon marit se'n va!

Fer-li n'he lo joc que em fa! 105

Encara, que no ho puc fer:

faça ell quant se voldrà,

que io faré lo que dec.

Sentir-me'n tan bé ho conec

mas no està més en ma mà; 110

no hi ha paciència que hi tinga.

GUZMANA

Cierto, según ha venido

él se deve haver perdido.

Dª HIERÒNIMA

Perda's tant que nunca en vinga!

GUZMANA

Pues que conoce quién es, 115

¿por qué se mata y fatiga?

Dª HIERÒNIMA

És perquè -voleu que us diga?-

vull-lo bé; no hi puc fer més.

I no cregau que el vull tant,

com veig que tant se descara, 120

que no li desfés la cara,

si ara em vingués davant!

D. JOAN

Mira, Joaquito, si tiene

ese moço ya ensillada

la mula, y aparejada

como sabes que conviene. 125

Dª HIERÒNIMA

Gusmana, notau com ve

per cobrir sa culpa y erra?

Com se diu bé que és la terra del qui vergonya no té!	130
D. JOAN	
Señora, ya es hora de ir al Real, que son las tres.	
D ^a HIERÒNIMA	
Així us veja mort estès com a mi em feu vós morir!	
D. JOAN	
Dexemos la bravedad, no más, hayamos placer.	135
D ^a HIERÒNIMA	
Ell fa primer quant vol fer, i après me ve fent lo gat.	
D. JOAN	
¿No véis como está trocado el Real del que solía, el luto que entristecía, en placeres y en brocado?	140
D ^a HIERÒNIMA	
O, gran Déu, què fa lo món? En poc temps, què coses vem, tan estranyes que ens perdem quant més pensam quines són!	145
¿Qui veu est Real tan trist y el Duc tan engramallat, ara vestit recamat, més content que mai se és vist?	150
Què festes, què maravelles de diversitats estranyes! Què justes, què joc de canyes! Fins a vós posat en elles!	
Ja és hora que us ne dexeu, que la voluntat engana.	155
Vós direu que el Duc ho mana: mana-us-ho perquè ho voleu. I aqueix galant tan discret,	

per què no us diu lo que us dic 160
vostre car i bon amic
don Francisco Fenollet?⁵
Guardau que tots vos enganen!

D. JOAN

¡Sé que él no me engañará!

Dª HIERÒNIMA

Perquè també justarà 165
demà, com vós, si lo hi manen.

D. JOAN

Cierto es, bien puede ser,
y no debería justar,
que el justar quiere encontrar
y ahí hay mucho que hacer. 170

Dª HIERÒNIMA

Burlau? Gran plaer hi prenc.
Segons me mudau lo joc,
a Gilot⁶ semblau un poc,

5 Poeta i noble valencià, batlle i receptor del patrimoni reial a Xàtiva, autor d'algunes poesies castellanes incloses en el *Cancionero general d'Hernando del Castillo*, i autor en català d'un llarg veredicta —vexamen— en estil àgil i en nom dels seus companys de jurat, l'eminent dominic fra Baltasar Sorio (València 1457 - Tortosa 1557) i el canonge Fira, del *Certamen en llaor de santa Caterina de Siena (Obres fetes en lahor de la seraphica senta Catherina d[e] Sena en lo seu sagrat monestir de les monges de la insigne ciutat de València per diversos trobadors narrades el dia de sent Miquel de l'any MDXI*, València, Joan Jofré, 1511), justa poètica realitzada al monestir de monges dominiques de la ciutat de València. A *El Cortesano*, Milà presenta a Ferrandis i Fenollet com estrets aliats, mentre que en el «Proceso de coplas de burlar», inclòs en el manuscrit de 1555 (fols. 119-146), just abans de la farsa, Milà diu a Fernández d'Herèdia que Fenollet «pone pies en pared | hecho vuestro gara-gara», és a dir, que qui va ser batlle de Xàtiva defensava tenaçment i tractava de complaure al seu bon amic autor de *La vesita*.

6 Podria referir-se al cèlebre bufó al servei del duc de Calàbria que té sonades intervencions a *El Cortesano* de Milà (vegeu Massip; Simó, 1986). Però Romeu (1962: 86n) s'inclina a identificar-lo amb Gilot García, personatge d'una cançó popular valenciana, un home a qui la seva brava dona obligava a romandre a casa i assumir les tasques domèstiques, amenaçant-lo amb el bastó: «—Entrá en casa, Gil García. | —Soltá el palo, muger mía», de manera que resulta l'antítesi humana del poeta. Ferrandis d'Herèdia, amb el seu proverbial humor, contínuament es fingeix víctima del viu temperament de la seva esposa, amb la qual cosa la ironia dels versos 172-176 serà més intencionada i aguda si es refereix al personatge popular de Gil o Gilot que al bufó. El músic valencià Bartomeu Càrceres esmenta Gilot García en la seva ensalada *La Trulla*, així com Joan Timoneda que va reproduir la cèlebre cançó popular.

-
- encara que no us entenc.
I entenc que són escusades
eixes coses per a vós. 175
- D. JOAN
;Cómo andáis tras que los dos
nos digamos las verdades!
- Dª HIERÒNIMA
Millor és que les callem,
que ja estic aconortada. 180
A la plàtica passada
del casar del Duc tornem.
- D. JOAN
Cierto es de maravillarse
una persona tan sabia
como el Duque de Calabria 185
osar dos veces casarse.
Después de un acertamiento
y haberse visto enviudado,
no es nada verle casado,
pero casado y contento. 190
Muero por decille, y callo:
«Señor, muy contento estáis.
Estaldo, y no lo digáis,
ya que nos corréis de estallo».
- Dª HIERÒNIMA
Content, té raó d'estar-ho,
que és molt casar i acertar. 195
- D. JOAN
¿Dó se atraviesa casar
que bien no le cuesta caro?
- Dª HIERÒNIMA
Que hi ha car amb tant plaer?
Déu lo hi conserve i prospere. 200
- D. JOAN
Téngase lo que quisiere,
porque, al fin, es su mujer.
-

Dª HIERÒNIMA

Muller, y muller tan bella,
en gran estrem valerosa,
tan dispоста, que és gran cosa 205
per [a] tenir fills en ella.
En fi, que res no li manca.

D. JOAN

Verdad es, mas voto a Dios,
si le riñe como vos,
querría más una blanca.⁷ 210

Dª HIERÒNIMA

Ella el vol tant i és tan cuerda,
Que en res no l'enutjarà.

D. JOAN

Pues por él seguro està,
aosadas⁸ que no se pierda.

Dª HIERÒNIMA

Això no ho sé; Déu ho sap. 215
Home és, y com vós pot ser,
que nunca dexau de fer
tot quant vos passa pel cap.

D. JOAN

¿Yo qué os hago? No os entiendo.
¿Qué reñís? ¿De qué gritáis? 220
Creo que es manjar que gustáis,
tanto, que engordáis riendo.
Paso ya, que os sentiran,
guardá que al Duque le pesa,
que avezáis a la Duquesa. 225

7 *Blanca*, antiga moneda de billó, de poc valor; aquí doncs usat en el sentit irònic que preferiria una pobra moneda a una dona bregosa. Romeu afegeix que l'expressió pot al·ludir a les limitacions econòmiques del duc, que contrastaven amb l'ostentació de la seva cort, i de les que es van burlar tant Francesillo de Zúñiga com Joan Timoneda (1962, vol. 2, nota p. 88).

8 Adverbi *ausades* amb el sentit de 'en veritat', 'certament', com apareix al *Curial* o al *Spill* i, en castellà, *a osadas* ja a Gil Vicente (*Tragicomedia de Don Duardos*, v. 267).

Dª HIERÒNIMA

No ho façau, y no ho diran.
No crec que hi haja en lo món
tan malcasada persona.

D. JOAN

No persona, mas leona
tirana y fuera razón. 230

Dª HIERÒNIMA

Si só brava, vós ho feu,
que sou de maldats un pou,
i folgue que sé qui sou,
ja que vós no us coneixeu.

D. JOAN

¡Acabá ya! ¿Estáis contenta?
¿Queréisme tragar? ¡Decí! 235

Dª HIERÒNIMA

Sou vós qui em menjau a mi,
i voleu que no me'n senta?

D. JOAN

Amansa ya esa marea.
Con que, siendo tan hermosa,
riñendo os volvéis la cosa
de todo el mundo más fea. 240

Dª HIERÒNIMA

Per a vós molt lletja só,
mes d'esta lletgea mia
algú se'n contentaria. 245

D. JOAN

¡Todos! Mas ¿quién más que yo?
Al menos tratáme bien,
que os soy muy buen servidor.

Dª HIERÒNIMA

Guardau les burles, senyor,
per altri, que no us entén.
Tot lo món diu que és així. 250

D. JOAN

Como ansí es lo que digo;
andad más, llegad conmigo.

Dª HIERÒNIMA

Anau vós, dexau-me a mi.

Dize don Joan como que habla con la duquesa:

D. JOAN

Mi mujer, señora, digo, 255
—como yo por tal la tengo—,
viene (yo con ella vengo,
que ella no viene conmigo)
tan tarde que no aprovecha.
Y aun si agora le dixera 260
que viniera, no viniera:
tanto a mi placer es hecha.

Dª HIERÒNIMA

¡Qué donoso disculparme!
Más parece eso malicia
y venir a pedir justicia, 265
que venir acompañarme.
Vuesa excelencia mande
hacella de mí en no venir
antes que otras a servir,
y en él que no se desmande. 270

D. JOAN

La vuesa no me da pena,
que desa no estoy medroso.

Dª HIERÒNIMA

¿Vós cuidáis que és muy donoso
un donaire a costa ajena?
Dexá las burlas aparte. 275
Dezí, ¿cómo no pedís
la merced a qué venís?
¿Por qué sois hombre de ese arte?

D. JOAN

Señor, suplicar queremos
que nos preste esta posada, 280
siquiera un rato alquilada,
que el alquiler pagaremos,
en que roguemos a Dios,
a ley de buenos criados,
que os haga mejor casados, 285
que nos ha hecho a los dos.
Ya tiemblo de lo que siento,
desta frialdad tan fría,
que, si digo que no es mía,
ella me dirá que miento. 290
Dios me la guarde de motes,
pues sé que ha de ser juzgada,
que no puede valer nada,
que es pelota de dos botes.

Comiença la farsa en la qual son interlocutores cinco damas y cinco cavalleros, un rey de armas y una dueña y una moça. Los nombres de los quales son estos: Primeramente doña Hierónima, que es la señora de la casa, una dueña suya llamada Guzman y una moça llamada Catalina, un clérigo, mossèn Joan, que viene a decir la vesita, doña Maria que es la que lo envía, y otras dos damas que vernán con ella y quatro cavalleros, los nombres de los quales son don Joan, don Francisco, don Pedro, don Miguel, doña Beatriz y dona Catalina, después viene un portugués que trae a doña Ángela y el postrero es un rey de armas.

Entra dona Hierónima y dice:

Dª HIERÒNIMA

Las manos y pies besemos 295
a tal reina y tal señora,
pues nos haze cada hora
más mercedes que queremos.
Bien será la mano pida
al señor Marqués también, 300
pues quien no le quiere bien

le quiere más que su vida.⁹
Que yo sin yerro ni vicio
le quiero, siendo mujer,
como le deve querer 305
quien quiere vuestro servicio.
Que así os ha juntado Dios
tan en uno, que ninguno
que quiera, si quiere el uno,
ya sabe que son los dos. 310
Son dos, son uno, son ciento
y cien mil personas son
para nuestra redención
con su real regimiento.
¡Qué de bienes recibimos! 315
¡Qué de mercedes debemos!
Son tantas, que nos corremos
de lo poco que servimos.
Y aunque este servicio creo
que fuera para preciar, 320
si se pudiera cortar
a medida del deseo,
más pueden bien en verdad,
si corta viene la obra,
añadir con lo que sobra 325
de la mucha voluntad.

Siéntase la señora y entra un clérigo a decir la vesita de parte de doña María.

CLÉRIGO

¿Quién está allá?

GUZMANA

¿Quién va ahí?

CLÉRIGO

Asomáos y verlo heis.

9 La referència a la reina (Germana) i al marquès (de Brandenburg) denoten que aquest era l'inici de la primera representació de la peça ans de 1525.

GUZMANA

Reverendo, ¿qué queréis?

CLÉRIGO

A la señora decí 330
que me envía mi señora
a saber qué tal está;
y, si huelga, que verná
a visitalla.

GUZMANA

¡En buena hora!
¿Qué señora le diré, 335
reverendo, que os envía?

CLÉRIGO

Decí que doña María,
la tía de su mercé.

GUZMANA

Mejor me perdone Dios,
que os había conocido. 340

CLÉRIGO

Mayor yerro hubiera sido
desconoceros a vos;
y conoceros, mayor,
pues no puede conoceros
quien no muere por querereros. 345

GUZMANA

Dexaos de eso, entrá, señor.
No soy de esas que pensáis;
¿Qué? ¿Hacéis burla de mí?
No me enfreno por ahí.

CLÉRIGO

Antes os desenfrenáis. 350

GUZMANA

Entrad, que nos sentirán;
acabá ya, si queréis.

CLÉRIGO

Ya entro, no os enojéis.

Dª HIERÒNIMA

Bé siau vengut, mossèn Joan.
Portau alguna embaxada 355
de res que hajau menester?

CLÉRIGO

No, mas de solo saber
si sale de la posada.
Mi señora quiere vella
y otras damas que allí están, 360
y, si no sale, vernán
todo el día estar con ella.

Dª HIERÒNIMA

¿No sap ma senyora tia,
que encara que hagués d'anar
ho dexaré, per gosar 365
de tam bona companyia?

Vase el clérigo y dice sola:

Dª HIERÒNIMA

No sé quina paciència
baste per a comportar
tant de negre visitar¹⁰
com ara s'usa en València. 370
Nunca gent tan importuna
he vist, que no só senyora
en ma casa sols una hora
d'entendre en cosa nenguna!

10 El vici valencià del «negre visitar» sobre el qual ironitza Ferrandis ho recollia el traductor de la *Instrucción de la mujer cristiana* de Joan Lluís Vives (original llatí: Anvers, 1524), Juan Justinià (Giovani Giustiniani), que va dedicar la seva edició (València, 1528) a Germana de Foix, quan, en comentar la conveniència de cert retraïment, s'aconsella a les dones que «salgan mas atarde, y se dexen de tantas negras visitas, como bien dixo vn cauallero notable de Valencia muy bien, que no ay quien pueda biuir con tanto negro visitar como aora se vsa, y no solo en Valencia (según dixo) mas aun en la mayor parte de Europa, y oxalá no fuessen sino visitas y no pelotas que se dan vnas a otras» (Fuster, 1989, p. 32; Martínez Romero, 2010, p. 137).

Com los portadors no els fugen? 375
I elles, quines cames tenen!
I nunca veureu que vénen
sinó vesites que enutgen.
Guzmana, digau-me vós,
no ho teniu per maravella? 380
Usa's res d'açò en Castella?

GUZMANA

¡No, Jesús, guárdenos Dios!
Pues ver el retraimiento
que tienen no es de creer;
su vida, su trato y ser 385
es cosa de encantamiento.

Dª HIERÒNIMA

També en fan negres i amargues.

GUZMANA

En Castilla, no, en verdad.
¡O, que es ver su gravedad!

Dª HIERÒNIMA

Sí, de vels i faldes llargues. 390

GUZMANA

Aquí hácense consciencia
de tenellas por galanas.

Dª HIERÒNIMA

Bé ens paren les castellanes,
mes passades per València.

GUZMANA

Doquiera hay malos y buenos. 395

Dª HIERÒNIMA

Mes digau vós veritat,
usen poc la netedat?

GUZMANA

No de afeitarse, a lo menos.

Dª HIERÒNIMA

Veure lo calçar d'allà
quant brutíssim diuen que és. 400

GUZMANA

Traen lo sucio en los pies,
no en el rostro, como acá.

Dª HIERÒNIMA

Com vos allargau, Guzman!
Poc a poc vos sobreixiu.
Com se mostra que teniu 405
la llengua ben castellana!
Ves mai la vilana porca?
Estos castellans orats
presumen, sent uns pelats,
més que Rodrigo en la forca!" 410

GUZMANA

Jesús, cuytada de mi,
pues an aquí donde estoy,
si bien supiese quien soy
no me trataría así.

Dª HIERÒNIMA

Anau, que no ho vull saber!

GUZMANA

Será por tratarme mal. 415

11 Es considera que el refrany parteix de l'execució de don Rodrigo Calderón d'Aranda (1576-1621), marquès de les Siete Iglesias, favorit del duc de Lerma, secretari de Felip III i ambaixador a Flandes, on havia nascut, que va ser degollat a la plaça Major de Madrid el 21 d'octubre de 1621 acusat d'assassinat i bruixeria (Santiago Martínez Hernández. *Rodrigo Calderón. La sombra del valido. Privanza, favor y corrupción en la corte de Felipe III*. Madrid: Marcial Pons ediciones, 2009 [Historia]). En ser de condició noble no podia ser penjat, cosa que indica que el refrany de cap manera pot fer referència al marquès. Que l'adagi aparegui en aquesta peça un segle abans de la susdita execució, hauria de tancar definitivament la qüestió. Estem davant de la primera referència literària al cèlebre refrany, que no té res a veure amb el cavaller executat la mort del qual va merèixer poemes de Góngora i Quevedo, sinó a algun altre Rodrigo, sense don ni llinatge, però amb similar orgull davant la mort. La dita, després de l'ajusticiament de Calderón, adquiriria noves connotacions i incorporaria el tractament de «don» al tal Rodrigo.

Dª HIERÒNIMA

O, que cosa tan bestial
és lo castellà grosser!

GUZMANA

Señora...

Dª HIERÒNIMA

No em digau res!
Catalina, Catalina! 420
Crida'm aquexa fadrina.

GUZMANA

Dios lo sabe si lo es.
¡Ay, Dios me torne a Castilla!
¡Catalina!

CATALINA

¿Quién me llama?

GUZMANA

Esta loca de nuestra ama, 425
que no hay quien pueda sufrilla,
que es una cosa salvaje.

CATALINA

Cómo, ¿que riñó con vós?

GUZMANA

Sí, que no la medre Dios,
porque tocó en mi linaje; 430
que aunque ando por acá
sirviendo, más que ella valgo.

CATALINA

Y yo, ¿no soy hija d'algo
de los mejores de allá?
De mi madre no sé nada, 435
mas sé, poco más u menos,
que mi padre es de los buenos
que hay en toda Granada.

GUZMANA

Si yo en mi linaje entrase,

de grandes de mucha cuenta
de veinte cuentos de renta, 440
en tres días no acabase.
Anda, dame acá esa mano;
mas te juro, Catalina,
que es el Duque de Medina 445
pariente mío cercano.
¡Pues siendo yo la que digo,
tratarme como una perra,
diciendo mal de mi tierra!
¿Quién puede vivir conmigo? 450
¡Asco te tomará en vella!
¿Su negra Valencia iguala
con Castilla? ¡Enoramala!

CATALINA

Mala sea para ella,
y aún para quien más la quiere. 455
¿No dizes amén, Guzmána?

GUZMANA

Nunca vea yo mañana,
si más con ella estuviere.

CATALINA

¿Dixísteisle cosa alguna?
Como sois muy reaguda... 460

GUZMANA

No fue sino que, sin duda,
no estava buena la luna.¹²
¡Pues oír sus badajadas,
su locura y presunción,
decir que en Castilla son 465
todas sucias desgraciadas!

CATALINA

¿Y ella, que el vestir que trae

12 Variació del modisme «estar de bona o mala lluna», que es relaciona amb la suposada influència que exerceix el satèl·lit sobre l'ànim de la gent i la variabilitat de la qual (fases) es relaciona amb els canvis sobtats d'humor, particularment en les dones.

esperáis que le pregone? Si todo quanto se pone parece que se le cae.	470
GUZMANA	
Pues de hermosa no reniega. Si yo tan dreçada fuese bien le haría que vïese su ballesta dónde llega. Y aun, si vamos alguna hora por esas calles, verás decir que querrían más la dueña que la señora.	475
D ^a HIERÒNIMA	
Nunca que en vingau les dos! Digau, a què sou anada?	480
GUZMANA	
Fuí a llamar su criada.	
D ^a HIERÒNIMA	
Ben criada, així com vós!	
GUZMANA	
Vuesa merced me persigue, que no se puede sufrir.	
D ^a HIERÒNIMA	
Vine tu, si has de venir, dóna'm recapte que em lligue. Digues, truja descuidada, no has sentit tocar tres hores? Si vénen eixes senyores, vols que em troben deslligada?	485 490
CATALINA	
¿Qué tengo de aparejar?	
D ^a HIERÒNIMA	
Com, ¿en això estàs encara? L'espill i lo drap de cara, la caixeta de lligar, les pines i el pelador	495

me porta per a pelar-me,
sabonet per a llavar-me,
blanquet y també color.
Da-li, trau-me aquell capell,
los canonets per al coll, 500
un poch d'oli d'alcofoll,
que no tinc gràcia sens ell.
Digues, tinc los cabells plans?

CATALINA

Sí, señora.

Dª HIERÒNIMA

Crec que ments.
Porta'm pólvora de dents 505
i greixet per a les mans.

CATALINA

Diga si otra cosa falta.

Dª HIERÒNIMA

Los guants i també el ventall.
Ai, espera, que altre em fall,
pegadet per a la galta. 510

No t'estigues, Catalina,
que tostemps ho fas així
porta'm lo mart gebellí
que m'han portat de Medina.¹³
Moria-me'n de desig, 515

mas bé està en més del que creu;
que li costà al senyor meu
més de tres ducats i mig.

Da-li, vés, està-te allà,
oblida't que has de venir. 520

CATALINA

Qué cebo para renyir!

13 El «mart gebellí», segons el *Diccionari Aguiló* (p. 73), era pell preciosa que servia per folrar mantells de preu, que aquí es portaria de la cèlebre fira de Medina del Campo. El 1489 Esteve la referència com a «Pellis serepellina» i Du Cange (VII, 248), com a «Pellis zebellina» o «Gibellina», pell de marta, derivat de *sabelum* ('marta').

Dª HIERÒNIMA

Què dius?

CATALINA

Digo que ya.

¡Qué diablo de muger
es ésta, que nunca calla!

Que, si no riñe, no halla
que pueda tomar plazer.

525

Dª HIERÒNIMA

Digau que vinga, que esclate!

GUZMANA

¡Catalina!

CATALINA

¡Dexala ladre!

Despacio me hizo mi madre,
¿y quieres que yo me mate?

530

Dª HIERÒNIMA

Açò, comporta-ho ningú?
Vellaca, ¿no acabaràs?

CATALINA

¡Señora, no puedo más!

Dª HIERÒNIMA

Guarda io no hi vaja a tu!

GUZMANA

¡Qué donosa graçia tiene!

¡Date prisa! ¡Acaba aína,
por tu vida, Catalina!

Ya, señora, luego viene.

535

Dª HIERÒNIMA

No vols que acabem encara?
On és l'aigua i sabonet?

540

CATALINA

Tome, ya.

Dª HIERÒNIMA

Quin drap tan net!
Així com la tua cara!
No em vull hui pintar, Guzmanana,
perquè vejau que sabem
en València, quan volem, 545
parer bé a la castellana.

GUZMANA

Tal sea, a usadas, mi vida
como sin pintar esté.

Dª HIERÒNIMA

Mes digau, per vostra fe,
no us par que em só aflaquida? 550

GUZMANA

No, señora, en mi consciencia
tal esté como está a usadas.
Mire de gordas lisiadas
las más damas de Valencia.

Dª HIERÒNIMA

Bé està la carn sobre els ossos. 555

GUZMANA

Mas no tanta.

Dª HIERÒNIMA

Guay de vós!
Si us oïssen, més de dos
menjar-vos hien a mossos.

GUZMANA

Mas, ¿no conoce que están
algunas dellas contrahechas 560
de gordas, atunes hechas,
que me espanto como van?¹⁴

14 Si tenim en compte que aquests versos es van dir, en les dues ocasions en què es va representar la farsa, davant de dos fenòmens de l'obesitat com eren tan l'una com l'altra de les esposes del duc de Calàbria, podem imaginar la riallada atronadora dels espectadors i hem de suposar que la grossària, en l'època, no devia crear gaires prejudicis i que les

Dª HIERÒNIMA

També dec estar guastada
a vostres ulls, en bona hora.

GUZMANA

Si fuese menos, señora, 565
no se perdería nada.

Dª HIERÒNIMA

I vós no us deveu mirar
qué flaca estau i perduda?

GUZMANA

Con todo quiero, sin duda,
más toser que no sudar. 570

Dª HIERÒNIMA

Tossiu tant fins que esclateu,
que gràcia i gesto de dona,
altra cosa que persona
volgué Déu fer quant vos féu.
Eix estrado està adobat? 575

CATALINA

Sí, señora.

Dª HIERÒNIMA

Yo ho vull veure.
Porta coixins per a seure.
Ja els t'havies oblidat?
Nunca saps fer res a dretes.
No t'ha dat Déu més cervell? 580
A usades, i quin parell
de duenya i mossa tan netes!

al·ludides gaudien d'un excel·lent sentit de l'humor. Pensem que Germana de Foix, segons Francesillo de Zúñiga era «alta, redonda y gruesa» i que «parecía a la isla de los Azores o a la Carraca Negrona de venecianos» (Romeu, 1962, vol. 2, nota p. 61). Pel que fa a la marquesa de Cenete, un document de 1554, any de la seva mort, anota: «És cosa certa que cabia en cada calça de la dita senyora duquessa, sis almuts de forment; i no podia resollar per lo nas sinó per la boca, i cada matí dos dames li posaven desfiles blanques en aiguarrós per tots los dobles dels braços i mamelles perquè no s'escaldàs». El cos de la morta «era cosa monstruosa» i fou col·locat de seguida en una capella tapiada; però «eixien regals per les juntes del barandat ab gran corrupció e així fon necessari tornar-la a tapiar».

Estes dames, per a mi,
no crec que puguen tardar.
Ixca la una a mirar. 585

GUZMANA

Ya, señora, son aquí.

Dª HIERÒNIMA

Ay, señores, tant de bé!
Quin dia és aquest tam bo!

D. BEATRIU

A nosaltres toca això.

Dª HIERÒNIMA

Sus,¹⁵ vaja vossa mercé. 590

Dª BEATRIU

Vossa mercé ha de passar.

Dª HIERÒNIMA

Millor me perdone Déu,
que passe.

Dª BEATRIU

Vós passareu.

Dª HIERÒNIMA

Que en ma casa em vol forçar?
Tan malcriada ha de ser?

Dª BEATRIU

Ans és fer lo que és raó. 595
¡Sus, vaja!

Dª HIERÒNIMA

Que passe yo?
Tostemps restarà per fer.
Mal goig que veja de mi
si yo passe! 600

15 Interjecció que serveix per incitar algú a moure's, a passar avant (del llatí *sursum*: 'amunt!').

Dª BEATRIU

Això és millor,
sí Déu me prest al senyor,
que io no passe de ací.

Dª HIERÒNIMA

Axí vol que·ns estigam?

Dª MARIA

Ara, sus, señores mies,
dexem-nos de cortesies, 605
anem-nos com nós estam.

Dª HIERÒNIMA

Seguen-se voses mercés.

Dª BEATRIU

Sus, que axò serà millor.

Dª MARIA

Ay, Jesús, quina calor!
lo en sec, que no hi puc fer més. 610

Dª HIERÒNIMA

Bien será que traigan sillas.

D. FRANCISCO

Nosotros no nos sentamos.

Dª HIERÒNIMA

Ay, que sí!

D. FRANCISCO

Mejor estamos
que sentados de rodillas.

Dª HIERÒNIMA

Que quieran estar en pena,
no se deve consentir. 615

D. JOAN

¿Quién ha de querer vivir
sin ella, siendo tan buena?

Dª HIERÒNIMA

No entiendo esa algarabía...

D. JOAN

Pues no hay mucho que hacer. 620

Dª HIERÒNIMA

...o no la quiero entender.

D. JOAN

Es por más desdicha mía.

Dª MARIA

Vossa mercé ja em perdona
com no la he vesitada,
tan dolenta em só trobada. 625

Dª HIERÒNIMA

Déu la guard, la mostra és bona.
Y vossa mercé senyora?

Dª CATALINA

Per a servir-la, qual veu.

Dª HIERÒNIMA

Tan gentil guarde-la Déu.

Dª CATALINA

Sí, d'ella que és burladora. 630
De vossa mercé no cal
demanar què tal està,
perquè en ella es mostra ja.

Dª HIERÒNIMA

Ans de veres que estic mal.

Dª MARIA

No és mal lo mal que no es mostra. 635

Dª BEATRIU

Massa és sert, ans és axí.

Dª HIERÒNIMA

Que ja es vol burlar de mi?

Dª BEATRIU

No faç, per ma vida i vostra.
Sa mercé, senyora mia,
me diga com s'és trobada. 640

Dª MARIA

Mig morta em té i acabada
esta negra melerquía.¹⁶

Dª HIERÒNIMA

Molt és cruel mal i fort,
encara que no és planygut.

Dª BEATRIU

Bé ho sé io, que n'he tengut 645
que m'ha portat a la mort.

D. PEDRO

Si a queixar males andamos,
bien será que no callemos,
pues, por mucho que quexemos,
mucho por queixar dexamos. 650

¹⁶ *Melarchía* o *merarquía* és variant vulgar de *malenconia* en el sentit de dolència abdominal i més concretament de la malenconia hipocondríaca. Apareixia a l'*Spill* de Jaume Roig (c. 1460): «e li causaren [...] en lo cervell, melancolia e mirarquia» (v. 4639-4643), així com a *Lo somni de Joan Joan* (1497): «hi d'ací els ve el mal de migranya | i merarchia» (v. 2870-2871). El DCVB defineix la *merarquía* o *mirargia* com a «metralgia, mal de matriu o histerisme», tot i que no creiem que sigui el significat a *La vesita*. El *Diccionari Aguiló* (p. 100) es mostra més prudent: «Malaltia de les dones, s. xv». Germán Franco («Nota editorial a los textos médicos con una curiosa disquisición sobre la palabra *mirarquía*», en Bartra, 2015, p. 201) assegura que la paraula deriva de *miraque*, de l'àrab *marâqq*, que significa (en àrab modern) 'hipocondria', però que en sentit propi significa 'les parts primes, delicades i suaus del ventre', és a dir, el conjunt del peritoneu (vegeu també: Federico Corriente. *Diccionario de arabismos y voces afines en iberorromance*. Madrid: Gredos, 2003, veu *Mirac*). En juedo-espanyol la paraula *merak* val per a 'depressió moral; pena, ansietat gran; desig immoderat' (Joseph Nehama. *Dictionnaire du judeo-Catalan*. Madrid: CSIC, 1977). El *Diccionari català-castellà-llatí-frances-italià* (Barcelona: Joseph Torner, 1839) entra la paraula *marraquia* en el sentit de «tristesia, melancolia o mal humor. Enyorança, Injucundus animus...» (vol. 2, p. 196). Fra Agustín Farfan escriu: «La malenconia ventosa, que los médicos llaman Mirarchia, se conoce en que del vientre, del bajo y del estómago suben al corazón y cerebro unas ventosidades gruessas y humos que causan grandes ansias y desmayos» (*Tratado breve de medicina y de todas las enfermedades*, libro II. Mèxic: Pedro Ocharte, 1592, *apud* Bartra, 2015, p. 165). D'altra banda, si tenim en compte que *malenconia* ve del grec μέλα ('negre') i χολή ('bilis') s'explica la denominació «negra melerchia», amb el sentit afegit i figurat de negre com a 'infaust', verificat a més en el nostre text en el «negre visitar» (v. 369), «negres i amargues» (v. 387) o «negra València» (v. 452).

Dª MARIA

¿Qué males tan encubiertos
son esos de que os quexáis?
Buenos y gordos estáis.

D. PEDRO

Mas hinchados ya, de muertos.

Dª HIERÒNIMA

¿Los muertos hablan? Yo os pido 655
no medre quien tal creyere.

D. PEDRO

¿No es más que muerto quien quiere
morir porque no es querido?

Dª CATALINA

Creído, diréis mejor.
Què hi diuen vosses mercés? 660

Dª MARIA

Què? Que no s'hi pot dir més.

Dª HIERÒNIMA

Penjat que sia el millor!

D. JOAN

Si el mejor han de ahorcar,
yo me doy por ahorcado.

D. FRANCISCO

No so yo tan bien criado 665
que os dexase ese lugar.

D. PEDRO

¿Pues conmigo quién se iguala
en cosa de bien querer?

D. JOAN

¿Quién aquí no quiere ser
el primero de la sala? 670

Dª HIERÒNIMA

Si esa mercadería
la tienen para vender,

bien se sabe encarecer,
mas yo no la mercaría.

Dª MARIA

Molt sofisticada està. 675
Si no, mirau qui la porta.¹⁷

Dª BEATRIU

Venent amb ram a la porta,¹⁸
Qui no la coneixerà?

D. JOAN

Pues no es bien conocida
de quien es tan maltratada; 680
y aunque es por mala pagada,
por mucho buena es tenida.

D. MIGUEL

¿Qué esperanza de consuelo
con quien hila tan delgado,
que aun a caballo dado 685
le quieren mirar el pelo?

Dª HIERÒNIMA

Pues, porque es dado, está claro
que se ha de mejor mirar.
Pues que se merca en tomar
con honra, mira si es caro. 690

D. JOAN

Que no está sino en ventura;
y quien tan ninguna alcança,
tener de vida esperanza
es sin duda gran locura.

17 Es refereix a la mercaderia al·ludida, és a dir, a les queixes ostentoses dels cavallers.

18 «Vendre al ram», com se sap, era la venda de vi al detall ja que s'acostumava assenyalar les tavernes i les cases on s'expenia penjant a la porta o en el seu arquitrau una branca vegetal, a la qual anomenaven *ram*: *Ramo pendente ante portam vinum venundari*. Segons el *Diccionario de Autoridades*, el ram era d'olivera. A la dita llatina, era d'heura: *Vino vendibili suspensa hedera nihil opus*, en català simplement «El bon vi no ha menester ram», és a dir que el bon vi no necessita pregonar-se o «No poseu ram on no hi haja taverna» en el sentit que no cal fer imputacions o suposicions infundades (DCVB).

Dª MARIA

Mayor sería en creeros. 695
Mas decínos, si queréis,
si algún buen juego sabéis.

D. FRANCISCO

Yo no sé sino quereros.

Dª MARIA

¡Qué importuno estáis y frío!

D. FRANCISCO

Pues yo no siento ese mal. 700

Dª MARIA

¿Y no sentís que estáis tal
que jugáis al desvarío?

D. PEDRO

A las verdades juguemos.

D. JOAN

Aquí no quieren oíllas.

D. MIGUEL

Pues sea las maravillas. 705

D. JOAN

Ese es bueno; comencemos.

Entran un Portugués y una dama

PORTUGUÉS

¡Olhai damas con razaon!
Galantes, olhai qué dama,
e u galante que mays ama
de quantos galantes saon! 710
Olhai ben qu'eu conosci,
s'isas damas nau saon tortas,
jan fincan d'embidia mortas
elas de vós, vós de mí.

Dª HIERÒNIMA

Que bona venguda és esta?
Bé s'ha desitjat mil hores! 715

Dª ANGELA

No s'han de moure, senyores,
per tant xic sant, tan gran festa!
Un poc me dec ser tardada.

Dª MARIA

Per cert, ja no ho feia bé. 720

Dª BEATRIU

Perdone'm vossa mercé,
Que em só feita malcriada.
Ves mai quin descuit lo meu!

Dª ANGELA

Amb mi vol ser tan complida?
Que no es moga, per sa vida! 725

Dª BEATRIU

No faré, si m'ajut Déu.

Dª ANGELA

lo no vinc a destorbar.
Sus, tornen en lo que estaven;
diguen-me a quin joc jugaven?

Dª CATALINA

Molt gentil, si vol jugar:
Al joc de les maravelles. 730

D^a ANGELA

No el sé.

D^a MARIA

No hi ha res que fer.

D^a ANGELA

Juguen, que no el vull saber,
faré lo que faran elles.

D^a BEATRIU

Ells tenen de començar. 735

D. FRANCISCO

En ser juego de placer,
no le habemos de saber
en nuestra vida jugar.
Mas, por no ser malcriado
con quién tengo de servir, 740
comenzaré de decir
de qué estoy maravillado.

¿No estaréys maravillados
que yo lo esté de dos cosas:
de ver damas tan hermosas 745
y galanes tan penados?

Dª BEATRIU

¿Pues de eso os maravilláis?
Antes nos maravillamos
de vosotros, que queráis
que nosotras os creamos. 750

D. JOAN

De maravillado, loco
estoy, y desto me espanto:
que quieran los hombres tanto
y las mujeres tan poco.

Dª HIERÒNIMA

Con mucha mayor razón 755
estoy yo maravillada
que quieran poco ni nada
a hombres, siendo quien son.

D. PEDRO

Maravíllome que es tal
vuestra condición con quien 760
muere por quereros bien,
y vos por querelle mal.

Dª MARIA

Por eso es bien que sepáis
cuán maravillada quedo

de mí mesma en ver que puedo sufriros que me queráis.	765
PORTUGUÉS	
Maravíllome, donzela, de vosa graçia tamaña. ¿Pode ser mahor fazaña morer hos homes por ela?	770
Dª ANGELA	
Una maravilla, cierto, tengo por de las mayores, de tantos muertos de amores nunca ver ninguno muerto.	
PORTUGUÉS	
¿Oh, corpo de Deus, con vós eu san vivo? ¿Naon olhais?	775
Dª ANGELA	
Tan vivo y tan bueno estáis, que es de dar gracias a Dios.	
PORTUGUÉS	
Andai, que issu é malícia muito grande que dizeis.	780
Dª HIERÒNIMA	
Vuelva el juego si queréis, pues no os han de hacer justicia.	
D. MIGUEL	
Maravíllome de verme con tanto contentamiento, tan perdido y tan contento, que supe también perderme.	785
Dª CATALINA	
Maravíllome de vos, pues tan contento vivís, ¿cómo siempre me pedís, como quien pide por Dios?	790

D. MIGUEL

Porque la necesidad
en que me tenéis es tal,
que yo, quiriéndome mal,
me lloro de piedad.

Que a llevarme con un guante, 795
mostrándome por ahí,
pueden bien ganar con mí
más que con un elefante.

Mas todo es bien empleado
viéndome que tal os veo. 800

Dª CATALINA

Dexaos d'eso, que no os creo:
que no estáis enamorado.

D. MIGUEL

¡O, triste de mí, mesquino!
¿Si cosa es de haver empacho
ver un hombre más borracho 805
de amores, que no de vino?

Dª HIERÒNIMA

Baste, no se hable más
en esa burla de amores.
¿Quieren, pues hay tañedores,
que andemos un contrapàs? 810

MARIA

Contrapàs? No, per sa fe,
Que en ell no sé dar-me manya.

D. PEDRO

¿Y en la danza de Alemaña?

MARIA

Esa sí.

D. PEDRO

Pues Joan, tañé.

D. JOAN

Bien tañe en grande manera. 815

Dª HIERÒNIMA

Llevem-nos, anem, señora.

Dª ANGELA

Ella, que és gran dansadora,
que guie i vaja primera.

Dª BEATRIU

Anem, que per mi diran
que, ‘cuando los ciegos guían...’¹⁹ 820

D. FRANCISCO

Más ciegos sé que serían
los que en ver no cegarán.

Dª BEATRIU

Tostemps estau burlador.

D. FRANCISCO

No estoy, sino muy burlado,
y ciego de enamorado 825
de quien no me tiene amor.

Dª BEATRIU

Com sabeu vós que és així?
Qui us ho ha dit, per vostra vida?

D. FRANCISCO

Yo, en nunca veros servida
en cuanto os sirvo de mí. 830

Dª CATALINA

De nòvios aneu a missa.²⁰

19 Romeu anota: «Al·lusió als versos 15 i següents de la *Metáfora en metros que hizo Quirós al señor Juan Fernández d’Eredia, siendo servidor de la señora Gerónima Beneyta, estando ella en un lugar que se llama Alcáçar*, els quals versos diuen: “mas quando los ciegos guían, / ¡guay de los que van detrás!”. El poema està al *Cancionero general* de Hernando del Castillo (Valencia 1511), foli 209v». Ferrandis aprofita aquests versos (que prenen peu en Mateu 15, 14) en la «Comparación» que tanca aquesta farsa (v. 23-24).

20 Romeu, que transcriu «De nòvios anam a missa», anota: «Probable locució adverbial amb el sentit literal de ‘casar-se’ i amb el figurat de ‘no atenir-se a promeses amoroses, sinó a realitats’».

D. FRANCISCO
Pluguiese a Dios que así fuese.

Dª BEATRIU
Señora, ¡quién le creyese!

D. FRANCISCO
¿Qué dice?

Dª BEATRIU
Que se den prisa.

D. FRANCISCO
Daos más prisa en el tañer. 835
Ah, ¿burláis de mi casar?

Dª MARIA
¡Qué cosa para burlar!

Dª ANGELA
¡Mas qué cosa de creer!
Cansada estoy y perdida.

D. JOAN
Pues, sus, callaran los sonos 840
y bailarán a canciones.

Dª BEATRIU
Sí, senyor, por vostra vida.

D. JOAN
¿Oíslo? Que no tangáis,
que quieren bailar cantando.

D. PEDRO
Nosotros bailar llorando 845
será mejor que digáis.

D. MIGUEL
Quien primero se ha cansado
ha primero de cantar.

Dª ANGELA
Perdido por ordenar
sois en ser desordenado. 850

Dª HIERÒNIMA

D'això no teniu raó,
que raó té que canteu,
puix tan gentilment ho feu.

Dª ANGELA

Ai, senyora, bo és això!
Estic tan encadarnada 855
que a penes podré parlar.

D. PEDRO

Cante ya, que en su cantar
no se parecerá nada.

D. JOAN

Pues que por oíros muero
Yo os suplico que cantéis. 860

Dª ANGELA

Porque no me importunéis
Vamos, que ya cantar quiero:
[Villançico]
¿Qué me queréis, el cavallero?
que casada soy, marido tengo.²¹

Soy casada y tan contenta, 865
con tanta razón de sello
que no tengo en lo que huella
el mal que por mí se sienta.
Si me queréis, sea a cuenta
que no os quexéis si no os quiero: 870
que yo casada soy, marido tengo.

21 El refrany o tornada apareix, amb una altra glosa, al *Cancionero Musical de Palacio*, número 198, catalogada amb el número 697 per Magrit Frenk a *Nuevo Corpus de la Antigua Lírica Popular Hispánica (siglos xv-xviii)*. Mèxic: UNAM, Colegio de México, Fondo de Cultura Económica, 2003.

D. JOAN

[Villancico]

*Aunque más seáis casada,
yo no os dexaré de amar.*

Si sois casada, pensad
que si vos lo sois de grado, 875
con más voluntad casado
soy yo de mi voluntad.

Y aunque más sin piedad
me queráis desconfiar,
yo no os dexaré de amar. 880

Dª HIERÒNIMA

Decid si sabéis a quién
toca de cantar agora.

D. JOAN

A vuesa merced, señora,
que lo sabe hacer muy bien.

Dª HIERÒNIMA

¡Maldito el cantar que sé! 885
¿Tenéis alguno sobrado?

Dª MARIA

¡Que ya lo terná pensado!

Dª HIERÒNIMA

“Amor falso” cantaré.

[Villancico]

*Amor falso pusistesmé
en cuidado 890
y agora fallecistesmé.*

¿A qué cuenta, me decí,
falso amor desamorado,
me pusistes en cuidado
sin vos tenelle de mí? 895

Si en algo creéis que os serví,
pagadme en decir por qué
agora fallecistesmé.

D. MIGUEL

[Villancico]

Fallecíste me, señora,
vos a mí, 900
que yo nunca os fallecí.

Y pues vos me fallecistes,
muy maravillado estó,
que os maravilléis que yo
haga lo que vos hezistes. 905
Qué buen servidor perdistes.
Yo no sé lo que perdí:
Sé que nunca os fallecí.

D. FRANCISCO

Ya podéis apercebiros,
mi señora, si queréis, 910
que a vos toca que cantéis,
y a mí que muera en oíros.

Dª BEATRIU

¿Qué hacéis de cortar rama
en decir que he de cantar?
Pues ved lo que ha de ganar, 915
en que cante, vuestra fama:

[Villancico]

*Quien a dos amores ama,
a traición que le saquen el alma.*

Sin ninguna compasión
muera muy peor que digo 920
el traidor que fuere amigo
de ley tan fuera razón.
Y pues hace tal traición
que en dos partes se derrama,
a traición que le saquen el alma. 925

D. FRANCISCO

[Villancico]

*Mal me lo demande Dios
si hay persona en esta vida
a quien quiera sino a vos.*

Muy bien veo, aunque estoy ciego,
que no decís lo que creéis, 930
mas creo que lo hacéis
porque quedemos en juego.
Culpa es esa que la niego;
vos no, pues os sirven dos.
Yo no quiero sino a vos. 935

D. JOAN

Lo muy bien que ha parecido
señora, vuestro cantar
es cosa para espantar,
mas bien os ha respondido.

[Dª HIERÒNIMA?]

Yo sé bien que os satisfice 940
harto más que vuestro amigo,
por ser verdad lo que digo
y él burla de lo que dice.

[Dª MARIA?]

Errados vais él y vos,
que él a vos sin culpa os es. 945
Él erró que, siendo tres,
no dixo sino de dos.

D. PEDRO

¡Eha, sus, señora mía,
¿Cantará vuesa mercé?

Dª CATALINA

Sí, señor, io cantaré 950
lo que més callar deuria.

[Villancico]

*Olvidarte querría,
mas bien querer me lo desvía.*

Si no hago lo que devo,
bien conosco que es así, 955
mas no está la culpa en mi,
pues cada vez que lo pruebo
te vuelvo a querer de nuevo
mucho más que solía,
que bien querer me lo desvía. 960

D. PEDRO

*No me olvidéis, buen amor,
que no soy para olvidar, no.*

Pues que sabéis que soy tal
para quererte a lo menos,
que de muy bueno los buenos 965
de envidia me quieren mal,
haz por esto en mi señal
tal que saque por razón,
que no soy para olvidar, non.

PORTUGUÉS

Cantay já, miños amores, 970
míos olhos y coraçan.

Dª MARIA

Espere, i acabaran
de cantar eixes senyores.

D. PEDRO

Tiempo es ya de abrir los ojos,
apercebí vuestra amiga. 975

PORTUGUÉS

¿Tenedes algũa cantiga?

Dª MARIA

Tengo de ellas a manojos.

[Villancico]

*Por vida de mis ojos,
el cavallero,
por vida de mis ojos, 980
que bien os quiero.*

Quiéro[o]s de manera
que fuera mejor
çufrir mi dolor
aunque me muriera. 985
Y que no lo dixera,
dado que me muero

que por vida de los vuestros,
que bien os quiero. ²²

PORTUG.

[*Villançico*]

Pois dezeis que me quereis ben, 990
porque dáis fala a ninguen?

Nam faleis, dama fermosa,
a ninguen home, os soprico,
pois sabedes que me pico
mais d'issu que d'otra cosa: 995
galante que falar osa,
muita fantasia ten.
Mays vós naon faleis ninguen.

Aquí entra un Rey de armas con un cartel de desafío de parte de otros cinco cavalleros, y dize:

[REY DE ARMAS]

Cavalleros namorados,
tanto que es lástima veros, 1000
otros cinco cavalleros
me envían determinados
haceros que conozcáis
por mucho bien que queráis,
que de ellos, quien menos quiere, 1005
quiere más, sea quien fuere,
que los cinco que ahí estáis.
Si os engaña voluntad,
que estéis en ello dudando,
con las armas peleando 1010
os harán ver la verdad.
Pues ellos os desafían
y estas lanzas os envían
porque no devéis tenellas,
con poco recelo dellas
por lo que de sí confían. 1015

²² Cançoneta la glosa popular de la qual fa: «Por vida de mis ojos, / y de mi vida, / que por vuestros amores / ando perdida». Li va posar música Juan Vásquez (c. 1500 - c. 1560) a *Recopilación de Sonetos y Villancicos a quatro y cinco* (Sevilla, 1560), parte II, número 44.

PORTUGUÉS

¿E issos sam castellaos?

REY

No.

PORTUGUÉS

E, aende que lo sean,
si con português peleian,
¿n'am tener olhos nã mãos? 1020

D. MIGUEL

Batalla con tal querella
lo que a mi me pesa della
es que quantos la verán
sé, señoras, que ternán
en poco esfuerzo vencella. 1025

D. JOAN

Sin esperar parecer
destos cavalleros, digo
que el campo dará testigo
de quien sabe más querer.

REY

De manera que me puedo
volver, pues con tal denuedo
mostráis vuestro corazón. 1030

D. PEDRO

Tal querella y tal razón
traéis para poner miedo.

PORTUGUÉS

Nan curéis d'esas rispostas,
con elos dexaime ausadas,
si nam les doy mais punçadas
que possan levar às costas. 1035

D. FRANCISCO

Nunca gente tan perdida
se vió, ni tan atrevida,
que se vienen a meter
en cosa para perder
la honra y también la vida. 1040

Respondiendo algunos que dieron a entender que esta farsa no carecía de malicia contra algunas damas, hizo don Joan estas quatro coplas

Como no fuí maldiciente
en mi vida, ni lo soy,
sabed, señoras, que estoy
sentido de alguna gente
que, muertos por estorbar, 5
esta farsa la reprenden;
también porque no la entienden
y por gana de hablar.
Yo bien les sufro una cosa,
aunque sea a costa mía, 10
que me la tachen de fría
pero no de maliciosa;
que, pues habla en general,
sin llegarse a los cabellos,
los maliciosos son ellos, 15
tahures de decir mal.

[Comparación]

Si el ciego a juzgar se pone
las colores que no vee,
¿no es más ciego quien lo cree?
A quien tocare, perdone, 20
pero los que saben más
en su vista se confían,
pues, cuando los ciegos guían,
¡guay de los que van detrás!
Uno de los buenos tiros 25
será que jamás ha sido
si quizá os he desservido
creyendo mucho serviros,
mas, aunque mejor sirviera,
ya es cosa de mi cogida 30
por servir sembrar la vida
y coger desta manera.

Fin de la farça.